

Yayın Hizmetlerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Kararlarına Dayalı Bir İnceleme

Gender Equality in Broadcasting Services: A Review Based on the Decisions of the Radio and Television Supreme Council

Muradiye Çevikçelik*

Öne Çıkanlar

- Medya, toplumsal cinsiyet rollerinin oluşturulmasında ve pekiştirilmesinde önemli bir araçtır.
- Yayın hizmetlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun olması yasal bir zorunluluktur.
- RTÜK'ün oluşumunda toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilmelidir.

Öz: Cinsiyet, erkek ve dişi birbirinden ayıran biyolojik özellikleri, toplumsal cinsiyet ise erkek ve dişi olmaya kültür tarafından yüklenen özellikler bütünüdür. Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kavramının aksine, biyolojik değil, kültürel bir kavramdır. Kültürden kültüre değişmekle birlikte genel olarak kadınların zayıf, duygusal, edilgen, şefkatli ve fedakâr olması; erkeğin ise cesur, girişken, güçlü, zeki ve aktif olması beklenir. Günümüzde medya, bilinçli veya bilinçli olmayan bir şekilde toplumsal cinsiyet rollerinin oluşturulmasında, aktarılmasında ve pekiştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Televizyon aracılığıyla yapılan yayınlar, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'da ve ilgili diğer mevzuatta öngörülen temel ilkelere uygun olarak sunulmalıdır. Bu temel ilkeler arasında toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına alan çeşitli ilkelere de yer verilmiştir. Bir düzenleyici ve denetleyici kurum olan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından yapılacak denetimlerde, toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin temel yayın ilkelerine aykırı bir şekilde faaliyet gösterdiği tespit edilen yayıncı kuruluşa, 6112 sayılı Kanun'da öngörülen idari yaptırımlar uygulanacaktır. Bu makalede, RTÜK tarafından verilen çeşitli kararlar incelenmiş ve Kurulun toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makale kapsamında incelenen yayınlar diziler, reklamlar ve çizgi filmler ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın sonucunda televizyon yayınlarının toplum üzerinde önemli etkilere sahip olduğu ve yayınların hazırlanmasında toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine uygun olmayan ifadeler ve davranış kalıplarına yer verilmemesi gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden bir medya ortamının oluşturulmasındaki rolü incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Medya, İdare Hukuku.

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, muradiyecevikcelik@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-6502-4076.

Highlights:

- Media is a significant tool in the formation and reinforcement of gender roles.
 - It is a legal requirement that broadcasting services comply with gender equality.
 - Gender equality should be considered in the composition of the Radio and Television Supreme Council.
-

Abstract: Sex refers to biological features that distinguish between male and female, while gender refers to a set of characteristics imposed by culture on being male and female. Unlike sex, gender is a cultural concept, not a biological one. Nowadays, media has an important place in creation, transfer, and reinforcement of gender roles, whether consciously or not. Broadcasts made through television should be presented in accordance with the basic principles prescribed in the Law on the Establishment of Radio and Television Enterprises and Their Broadcasting Services (Law No. 6112) and other relevant legislation. Among these fundamental principles, there are various principles that ensure gender equality. Administrative sanctions stipulated in the Law No. 6112 will be applied to the broadcasting organization that is operating in violation of the basic broadcasting principles regarding gender equality as a result of the inspections to be carried out by the Radio and Television Supreme Council, which is a regulatory and supervisory institution. In this article, various decisions made by the Council have been examined, and the Council's approach to gender equality has been revealed. The scope of the study is limited to TV series, commercials, and cartoons. As a result of the study, it has been concluded that television broadcasts have significant effects on society, and it is necessary for broadcasts not to contain expressions and behavior patterns that are not in line with gender equality. Moreover, the Council's role in creating a media that promotes gender equality has been examined.

Keywords: Gender, Media, Administrative Law.

Summary

Sex refers to biological features that distinguish between male and female, while gender refers to a set of characteristics imposed by culture on being male and female. Unlike sex, gender is a cultural concept, not a biological one. Although it varies from culture to culture, there is a general expectation that women should be weak, emotional, passive, compassionate, and altruistic, whereas men should be brave, sociable, strong, intelligent, and active. While men are associated with the public space, women are associated with the private area. These gender roles are transferred to the child consciously or unconsciously, but regularly, from the birth of the child. Gender roles are transferred to children in various ways. The most effective factors are undoubtedly parents and family dynamics. Other factors in orientation of children within the framework of gender roles are relatives, schools, religious institutions, etc. Nowadays, media has an important place in creation, transfer, and reinforcement of gender roles, whether consciously or not. Media influences lives of people from all age groups, perhaps even more than their families. Various messages conveyed through media serve to create gender stereotypes or reinforce existing

stereotypes. Although there are quite different mass communication channels in today's world, television continues to maintain its importance in the daily life of individuals. Broadcasts made through television should be presented under the basic principles prescribed in the Law on the Establishment of Radio and Television Enterprises and Their Broadcasting Services (Law No. 6112) and other relevant legislation. Among these fundamental principles, there are various principles that ensure gender equality. Administrative sanctions stipulated in the Law No. 6112 will be applied to the broadcasting organization that is operating in violation of the basic broadcasting principles regarding gender equality as a result of the inspections to be carried out by the Radio and Television Supreme Council, which is a regulatory and supervisory institution. The purpose of this study is to show the role of the Radio and Television Supreme Council in ensuring gender equality in television broadcasts and in creating a media that promotes gender equality. In this context, the importance of promoting gender equality in television series, advertisements, and cartoons has been emphasized. Afterward, some decisions made by the Radio and Television Supreme Council regarding each broadcast have been examined. One decision has been selected for each broadcast, and the Radio and Television Supreme Council's approach has been revealed. In that respect, it has been concluded that in order to implement gender equality, expressions and behavior patterns that do not align with the principle of gender equality should not be included in the preparation of television broadcasts that have significant effects on society. Furthermore, the Radio and Television Supreme Council, with the support of experts, should guide broadcasting organizations and promote gender equality in television broadcasts. For this, various projects and scientific meetings should be organized in cooperation with universities, non-governmental organizations, public institutions, and public administrations. Thanks to this collaboration, awareness on gender equality can be raised and more effective policies can be developed.

Giriş

Günümüzde sosyal bilimler alanında pek çok çalışmanın konusunu oluşturan toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek olmaya toplum tarafından yüklenen davranış kalıplarının bütünü ifade etmektedir. Toplumda kadın ve erkek olmanın doğal bir sonucu olarak kabul edilen pek çok duygu ve davranış kalıbı esasen o topluma hâkim olan kültürden kaynaklanmakta, yüzyıllardır yeniden ve yeniden üretilmekte ve gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Toplumda kabul gören kadın ve erkek stereotiplerinin (kalıp yargılarının) oluşturulması, pekiştirilmesi ve aktarılması aile, okul, arkadaşlar, masallar, kitaplar, dergiler, kitle iletişim araçları, medya gibi pek çok vasıta ile bilinçli bir şekilde veya farkında olmaksızın gerçekleştirilebilmektedir.

Bu makalede, önemli kitle iletişim araçlarından biri olan televizyonda sunulan yayınlarda göz önünde tutulması gereken toplumsal cinsiyete ilişkin temel yayın ilkeleri idare hukuku perspektifinden ele alınmıştır. Devamında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından verilen çeşitli kararlar incelenmiş ve Kurulun toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşımı idare hukuku ilkeleri çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makale kapsamında incelenen televizyon yayınları; diziler, reklamlar ve çizgi filmler ile sınırlandırılmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Roller ve Medya

Günümüzde biyolojik cinsiyet (*sex*) ve toplumsal cinsiyet (*gender*) kavramlarının birbirinden farklı iki konseptte karşılık geldiği kabul edilmektedir. Biyolojik cinsiyet, erkek ve dişi birbirinden ayıran biyolojik özellikleri, toplumsal cinsiyet ise erkek ve dişi olmaya kültür tarafından yüklenen özellikler bütünü ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kavramının aksine, biyolojik değil, kültürel bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıklarla değil, kadın ve erkeğin toplum tarafından nasıl algılandığı ve onlardan ne tarz davranışlar beklediği ile ilgilidir (Üskül Engin, 2022: 334; Dumanlı, 2011: 133; Tahtalı, 2022: 148). İki kavramı birbirinden ayırma konusunda verilen çabanın amacı, yüzyıllardır tekrarlanan davranış kalıplarıyla kadınlara ve erkeklere yüklenen rollerin biyolojik değil, kültürel temelli olduklarını ortaya koymaktır. Böylelikle toplum tarafından kadın ve erkek olmaya yüklenen anlamların ve her iki cinsiyete verilen toplumsal rollerin meşruiyetinin biyolojik temellere dayandırılarak bu argümanın mutlak bir doğru olarak kabul edilmesinin ve toplumda kadın-erkek arasında var olan eşitsiz uygulamaların doğallaştırılmasının önüne geçmek amaçlanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, toplumun biyolojik cinsiyetlere yüklediği anlamla ilgilidir. Dolayısıyla biyolojik açıdan erkek ve dişi olarak dünyaya gelen bireyler, toplumdaki kültürel değerler ve davranış kalıpları ile kadın ve erkek rollerine kavuşurlar. Toplumsal cinsiyet kalıpları doğrultusunda kadınlar duygusal, edilgen, sevecen, şefkatli, güler yüzlü, erkeğe kıyasla daha az zeki, kurtarılmayı bekleyen, nazik, kırılğan vb. özelliklerle; erkekler ise cesur, aktif, zeki, mantığıyla hareket eden, çevik, güçlü, kurtarıcı, metanetli vb. özelliklerle özdeşleştirilir. Keza kadınlar özel alanla, erkekler ise kamusal alanla ilişkilendirilir. Bu toplumsal roller, çocuğun doğumundan itibaren bilinçli veya bilinçsiz ve fakat düzenli bir şekilde çocuğa aktarılır. Hatta günümüzde hamileliğin belirli bir haftasından itibaren yapılan cinsiyet partilerinde, bebeğin cinsiyeti mavi veya pembe renkler kullanılarak çeşitli şekillerde açıklanmakta ve bebek daha doğmadan toplumsal cinsiyet kalıpları kendisini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin çocuğa aktarılmasında en belirleyici faktör, elbette ki ebeveynler ve aile içi dinamiklerdir. Çocukların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde

yönlendirilmesinde aileyi akrabalar, okullar, dini kurumlar vb. takip etmektedir. Günümüzde ise toplumsal cinsiyete ilişkin stereotiplerin çocuklara ve diğer bireylere öğretilmesinde kitle iletişim araçları öne çıkmaktadır. Zira günümüzde kitle iletişim araçları, her yaş grubundan insanın hayatını belki de aileden daha fazla etkilemektedir. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla verilen pek çok mesaj, bireylerde toplumsal cinsiyet kalıplarının oluşturulmasına veya var olan kalıpların pekiştirilmesine hizmet etmektedir. Bu kapsamda gazeteler, dergiler, masallar, şarkılar, klipler, sosyal medya hesaplarından paylaşılan fotoğraf ve videolar, filmler, diziler, haberler, çizgi filmler, reklamlar vb. toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin stereotiplerin oluşturulmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bireylerin günlük hayatta karşılaştıkları toplumsal cinsiyete ilişkin roller, kitle iletişim araçları aracılığıyla yeniden sunulmakta ve böylece cinsiyetçi yargılar pekiştirilmektedir.

Günümüzde her ne kadar kitle iletişim araçları oldukça çeşitlenmiş olsa da televizyon bireylerin günlük hayatındaki önemini korumaya devam etmektedir. Dolayısıyla televizyon aracılığıyla yapılan yayınlar; kadın ve erkek rol modellerinin belirlenmesine, toplumsal cinsiyet kalıplarının oluşturulmasına, pekiştirilmesine ve yeniden üretilmesine yol açmaktadır (Kula Demir, 2006: 286). Bu durum yayın hizmetlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olabilmesi adına birtakım yayın ilkelerinin tespit edilmesini, tespit edilen bu ilkeler çerçevesinde görsel medya yayınlarının denetlenmesini ve denetimler neticesinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini perçinleyen, kadına şiddeti özendiren ve kadını bir meta olarak yansıtan yayınlara mevzuatta öngörülen yaptırımlar uygulanarak caydırıcılığın sağlanmasını gerektirmektedir. Bu denetim; yayın hizmetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği ile düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, haberleşme ve basın özgürlüğü arasında bir dengenin kurulmasını gerektirmektedir. Anayasa'nın 26. maddesinin 3. fıkrasında düzenlenen "Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz" hükmü, görsel medya hizmet sağlayıcılarında yayınlanan içeriklerin denetlenmesinin anayasal dayanağını oluşturmaktadır (Tahtalı, 2022: 135-136). Bu yönde bir denetim ülkemizde RTÜK aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

RTÜK'ün Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamadaki Rolü

Yayın hizmeti, "medya hizmet sağlayıcının editoryal sorumluluğu altında ve temel amacı kamuoyunu bilgilendirmek, eğlendirmek veya eğitmek üzere elektronik iletişim şebekeleri yoluyla program sunmak olan, bireysel iletişim hariç olmak üzere, televizyon yayın hizmeti, isteğe bağlı yayın hizmeti ve ticarî iletişim ile radyo yayın hizmetini" ifade etmektedir (6112 sayılı Kanun, m. 3/1-ff). Ülkemizde radyo ve televizyon yayıncılığı, bir kamu tüzel kişisi olan Türkiye Radyo

Televizyon Kurumu (TRT) ile özel radyo ve televizyon kuruluşları eliyle sunulmaktadır. Özel radyo ve televizyon kuruluşları; 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun (6112 sayılı Kanun) uyarınca yayın lisansını almak, yayın hizmetlerini bu Kanun'da belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde sunmak ve RTÜK'ün denetimine katlanmakla yükümlüdür. Dolayısıyla TRT ve özel radyo ve televizyon kuruluşları tarafından sunulan yayın hizmetleri kamu hizmeti niteliği taşımaktadır (Ayaydın, 2014: 354-355; İsbir, 2007: 826; Çevikçelik, 2021: 314). Anayasa Mahkemesi de 18.05.1990 tarihli 1989/9 esas ve 1990/8 karar sayılı kararında, radyo ve televizyon yayını hizmetinin çağın en ileri teknolojik aşamasında bir kamu hizmeti olduğunu vurgulamış ve bu hizmetin Anayasa'da öngörülen nitelikleri taşıması gerektiğine dikkat çekmiştir (26.07.1990 tarih ve 20586 sayılı Resmî Gazete).

Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetleri sektörünü düzenleme, yayın hizmetlerinin Anayasa'da ve 6112 sayılı Kanun'da öngörülen ilkelere uygun bir şekilde yerine getirilip getirilmediğini denetleme ve gerektiğinde yaptırım uygulama yetkisi RTÜK'e aittir (6112 sayılı Kanun, m. 34/1). 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda III sayılı cetvelde düzenleyici ve denetleyici kurumlardan biri olarak zikredilen RTÜK, idari ve mali özerkliğe sahip bir kamu tüzel kişisi niteliğindedir. Dolayısıyla RTÜK tarafından verilen idari para cezaları ve diğer idari yaptırımlar, idari işlem niteliğinde olup söz konusu kararlar nedeniyle menfaatleri ihlal edilen kişi ve/veya kişiler yargı yoluna başvurma imkanına sahiptir. Zira Anayasa'nın 125. maddesine göre, "*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır*". Söz konusu uyuşmazlıkları çözmek hususunda yetkili ve görevli mahkeme ise 6112 sayılı Kanun'un 32. maddesinin 10. fıkrası ve 2577 sayılı Kanun'un 32. maddesi uyarınca RTÜK merkezinin bulunduğu yer Ankara olduğu için Ankara idare mahkemeleridir (Tahtalı, 2022: 145).

RTÜK, Türkiye'de yerleşik medya hizmet sağlayıcılarının yayın hizmetlerini izlemek ve denetlemekle, Türkiye'de yerleşik olmayan ancak Türkiye'nin yargı yetkisi altında bulunan medya hizmet sağlayıcılarının yayın hizmetlerinin 6112 sayılı Kanun ve taraf olunan uluslararası antlaşmalara uygunluğunu gözetmek ve gerektiğinde diğer devletlerin yetkili kurum ve kuruluşlarıyla iş birliği yapmakla görevlidir (6112 sayılı Kanun, m. 37/1-e, m. 37/1-f).

RTÜK tarafından yapılan denetim; Anayasa'da güvence altına alınan düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, basın özgürlüğü başta olmak üzere pek çok temel hak ve özgürlük ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla yayın hizmetlerine ilişkin kabul edilen kanun ve diğer düzenleyici işlemler ile idare tarafından yapılacak denetimlerde, Anayasa'nın 13. maddesinde öngörülen temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasına ilişkin esas ve usullere riayet edilmelidir. Bu çerçevede RTÜK tarafından yapılacak denetimlerde Anayasa'nın sözüne ve

ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine uygun hareket edilmesi gerekir.

RTÜK tarafından yayın hizmetlerinin denetiminde göz önünde tutulacak temel kriterler, yayın hizmeti ilkeleri başlığı altında 6112 sayılı Kanun'un 8. maddesinde düzenlenmiştir. Oldukça kapsamlı bir düzenleme olan söz konusu maddede toplumsal cinsiyete ilişkin bazı temel kurallara da yer verilmiştir. Buna göre yayın hizmetleri, cinsiyet farkı gözeterek toplumda kin, düşmanlık ve nefret uyandıramaz (m. 8/1-b); cinsiyet nedeniyle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez (m. 8/1-e); müstehcen olamaz (m. 8/1-n) ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içeremez (m. 8/1-s). Buna ilave olarak Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te (Yönetmelik) yayın hizmetlerinin kişileri cinsel meta olarak gösteren, cinsel duyguları sömüren, müstehcen, insan bedenini cinsel tahrik unsuruna indirgeyen, toplumsal yaşamda sergilenemeye uygun olmayacak şekilde mahrem ifadeler ve davranışlar içeren, toplumdaki bireylerin ar ve utanma duygularını örseleyen, cinsel isteklerini tahrik ve istismar eden nitelikte olamayacağı (m. 8/1-n), toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olmayan, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden, benimseten ve kadını istismar eden programlar içermeyeceği, yayınlarda törenin toplumda kadına karşı bir baskı aracı gibi kullanılmasının teşvik edilemeyeceği (m. 8/1-s) düzenlenmiştir.

RTÜK Kararlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

6112 sayılı Kanun ile yayın hizmetlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden programlar içermeyeceğinin kabul edilmesiyle birlikte, RTÜK tarafından haber programlarının, filmlerin, dizilerin, çizgi filmlerin ve diğer programların bu ilke uyarınca denetlendiği ve bu ilkeyi ihlal edici nitelikte yayınların tespit edilmesi durumunda ise yayın kuruluşlarına ağır yaptırımların uygulandığı görülmektedir. Bu başlık altında dizilerde, reklamlarda ve çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği içeren sahnelere ilişkin yapılan denetimler neticesinde RTÜK tarafından verilen bazı kararlar incelenecektir.

Dizilerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Diziler, toplumsal cinsiyet kalıplarını yansıtarak izleyicilerde kadın-erkek rollerine ilişkin stereotiplerin oluşmasına veya mevcut stereotiplerin pekişmesine yol açabilen yayınlardır. İzleyiciler, izledikleri dizilerde kendilerini bir karakterler özdeşleştirebilir. Kendisini dizideki karakterlerden biriyle özdeşleştiren izleyiciler o karakterin davranışlarını, kullandığı ifadeleri, tercihlerini, giydiği kıyafetleri vb. benimseyebilir. Esasında kültürel bir metin olan senaryoda, toplumda kabul gören toplumsal cinsiyet kalıplarının bulunması mümkündür. Ancak dizilerin

izleyiciler üzerindeki etkileri göz önünde tutulduğunda, dizilerin senaryolarının toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı olmaması beklenir. Aksi takdirde toplumda karşılaşılan şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve cinsiyet eşitsizliği temelli ayrımcılıkları diziler aracılığıyla pekişerek yeniden ve yeniden üretilir.

RTÜK kararlarına konu olan yayınlar incelendiğinde, dizinin türünden (aksiyon, komedi, dram, animasyon vb.) bağımsız olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratabilecek veya pekiştirebilecek sahneler dizilerde sık sık yer verildiği görülmektedir. Bu sahnelerin pek çoğunda kadının edilgen konumu pekiştirilmekte, kadın kurtarılması gereken bir varlık olarak yansıtılmakta, kadına şiddet meşrulaştırılmakta, erkekler aktif bir rol üstlenmekte ve genellikle karar verici konumunda olmaktadır.

RTÜK'ün, Türk televizyonlarında yayınlanan dizilerde toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yaklaşımını anlamak adına, yayınlandığı dönemde isminden çokça söz ettirmiş olan Kızılıcak Şerbeti isimli dizinin 10.03.2023 tarihinde yayımlanan bölümü hakkında verdiği kararı incelenebilir. Esasen RTÜK'ün dizi sahnelerini toplumsal cinsiyet eşitliği açısından denetlediği pek çok kararı mevcuttur. Örneğin; RTÜK 04.02.2016 tarihinde 2016/07 nolu toplantısında verdiği 26 nolu kararında Kara Sevda, 06.01.2016 tarihinde 2016/02 nolu toplantısında verdiği 4 nolu kararında Aşk ve Günah ve 11.08.2021 tarihinde 2021/31 nolu toplantısında verdiği 41 nolu kararında Aşk Mantık ve İntikam dizilerinin uyuşmazlığa konu olan sahnelerinin toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olmadığını ifade ederek çeşitli idari yaptırımlar uygulamıştır. Ancak Kızılıcak Şerbeti dizisinde geçen bir sahne, bu sahneye dair RTÜK kararı, toplumda RTÜK kararına karşı oluşan tepki ve mahkemelerin uyuşmazlığa ilişkin yaklaşımları, Türk televizyonlarında yayınlanan dizilerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini tartışmaya açması bakımından önem taşımaktadır. Dolayısıyla uyuşmazlığa konu olan Kızılıcak Şerbeti dizisine ilişkin yaşanan sürecin hukuki bir bakış açısıyla özel olarak ele alınması gerekmektedir.

Karara konu olan Kızılıcak Şerbeti isimli dizi, *“Gerçek bir hikâyeden uyarlanmıştır”* ifadesiyle ekrana getirilmiştir. Dram türündeki dizinin konusunu, farklı kültürlere ve yaşam tarzlarına sahip iki ailenin çocuklarının evlenmesinin ardından gelişen çeşitli olaylar oluşturmaktadır. 10.03.2023 tarihinde yayınlanan bölümde Nursema, başka birine âşık olmasına rağmen ailesinin zorlamasıyla sevmediği hâlde İbrahim ile evlenmek zorunda kalır. Uyuşmazlığa konu olan sahnede Nursema gelinliğiyle yatakta çekingen bir şekilde oturmaktadır. İbrahim ise yatağın karşısındaki koltukta oturmakta ve Nursema'ya bakmaktadır. İbrahim ayağa kalkar ve Nursema ile aralarında şu diyaloglar geçer: *“Hiç konuşmaz mısın sen? Konuşmuyorsun bari soyun. - Dokunma bana. - Ne demek dokunma lan? Ha? Ne demek dokunma? Manyak mısın lan sen?”*

Karımsın sen benim artık. Soyun lan hadi. - Dokunma bana. - Kusurlu musun lan sen? Ha? Kusurlu musun? Tabii ya, öyle yangından mal kaçırır gibi kız evlendirmeler filan. Ha? Ailen resmen kakaladı seni bana. Madem kusurlusun, bir eksik bir fazla fark etmez. Soyun lan hemen. Ben seninle babam istedi diye evlendim. Ama seni de şimdi niye evlendirdikleri anlaşıldı. Resmen keklediniz lan bizi. Bu yüzden şimdi bana burada hiç naz niyaz yapma, yemem. Soyun lan! Gel lan buraya. - Ne yapacaksın lan? Atlayacak mısın? Ha? Atlayacak mısın lan? - Yaklaşırsan atarım kendimi. - Gel lan buraya. Ne yapıyorsun lan ruh hastası? Ölmek mi istiyorsun?” Bu diyaloglar geçerken İbrahim gülümseyerek bir taraftan Nursema’ya fiziksel şiddet uygulamakta, diğer taraftan kendi kemerini çıkararak olası bir cinsel şiddetin sinyallerini vermektedir. Nursema ise İbrahim’in durması için duvağını kaldırmadan eliyle dur işareti yapmaktadır. Devamında Nursema, kendisine uygulanan şiddetten kurtulmak amacıyla pencereye çıkar. Ancak İbrahim durmak yerine pencerenin yanına giderek Nursema’yı iter. Bunun üzerine Nursema bağırarak yere düşer ve Nursema’nın yerde hareketsiz yatan görüntüsü verilerek sahne sona erer.

Dizinin bu bölümünden sonra gelen tepkiler kamuoyunda tartışmalara sebep olmuştur. RTÜK, yaptığı inceleme neticesinde, 22.3.2023 tarih ve 2023/12 nolu toplantıda aldığı 15 nolu karar ile yayın kuruluşuna üst sınırdan oldukça ağır yaptırımlar uygulamıştır. Bu sahne nedeniyle yayın kuruluşuna 1.089.209,00-TL idari para cezası ve ihlale konu program yayınının takdiren beş kez durdurulması cezası verilmiş, yaptırım uygulanmasına yol açan fiilin işlenmesinde sorumluluğu olan programın yapımcısının yayının durdurulduğu süre içinde, aynı veya farklı medya hizmet sağlayıcı kuruluşta başka bir isimde hiçbir program yapamayacağına oyçokluğuyla karar verilmiştir. Kararda kadınların televizyon dizilerinde temsil edilme şekillerinin, kadınların yaşamlarına ve toplumsal konumlarına ilişkin izleyicilere önemli mesajlar ilettiği, dizilerde kadınlara dair verilen mesajların izleyicilerin zihnindeki gerçeklik ve toplumsal ilişki algısını etkilediği, televizyon yapımlarında kadın istismarının kişisel bir problem olarak değil sosyal bir problem olarak ele alınması gerektiği, eril bir anlatıma sahip dizilerin kadınları daha savunmasız hale getirerek uygulanan istismarın kanıksanmasına sebep olduğu, uyuşmazlık konusu sahnede Nursema’nın kadına yönelik şiddetin neredeyse bütün görünümüne uğradığı, her ne kadar kurgusal da olsa ekrana getirilen sahnede toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olmayan, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden ve kadını istismar eden davranışların örnek alınma olasılığının var olduğu vurgulanmıştır. Sonuç olarak söz konusu sahnenin toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düştüğü ve kadınlar için aşağılayıcı ve onur kırıcı olduğu gerekçesiyle 6112 sayılı Kanun m. 8/1-s hükmünün ihlal edildiğine karar verilmiştir.

RTÜK tarafından verilen yaptırım kararının iptali için yürütmenin durdurulması talepli iptal davası açılmıştır. Dava dilekçesinde özetle söz konusu sahnenin ifade ve basın özgürlüğü

çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur. Dosyanın önüne geldiği Ankara 23. İdare Mahkemesi, 14.04.2023 tarihli ve 2023/595 esas sayılı kararıyla yürütmenin durdurulması talebini reddetmiştir. Bu karar aleyhine Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edilmiştir. Ankara Bölge İdare Mahkemesi 10. İdari Dava Dairesi, 2023/632 sayılı ve 25.04.2023 tarihli kararıyla davacının itirazını kabul ederek Ankara 23. İdare Mahkemesinin kararının kaldırılmasına ve dava konusu işlemin yürütülmesinin dava sonuna kadar durdurulmasına oybirliğiyle karar vermiştir. 10. İdari Dava Dairesi kararında, yayın kuruluşuna uygulanan yaptırımın ölçülülük ilkesine aykırı olduğu ve neden üst sınırdan yaptırım uygulandığının gerekçelendirilmediği vurgulanmıştır. Gerçekten 6112 sayılı Kanun'un 32. maddesinde, 8. maddenin s bendinin ihlal edilmesi durumunda, “*medya hizmet sağlayıcı kuruluşlara, ihlalin ağırlığı ve yayının ortamı ve alanı göz önünde bulundurularak, ihlalin tespit edildiği aydan bir önceki aydaki brüt ticari iletişim gelirinin yüzde ikisinden beşine kadar idarî para cezası verilir*”. İlgili RTÜK kararında, medya sağlayıcı kuruluşun Şubat 2023 ayına ait ticari iletişim gelir beyanına %5 oranı uygulanmış ve herhangi bir gerekçe gösterilmeksizin üst sınırdan idari para cezası hesaplanmıştır. İdari para cezasında olduğu gibi ihlale sebep olan dizinin yayının -üst sınır olan- beş defa durdurulmasına karar verilmiştir. Benzer şekilde RTÜK'ün 21.02.2018 tarihli ve 2018/08 nolu toplantısında verdiği ve 6112 sayılı Kanun'un 8. maddesinin s bendinin ihlal edildiği gerekçesiyle yayıncı kuruluşa üst sınırdan yaptırım uyguladığı “*Laf Bende Kalmayın*” adlı programa dair 21 nolu kararında da neden üst sınırdan yayın durdurma ve idari para cezası yaptırımlarını uyguladığını yeteri kadar gerekçelendirmediği dikkat çekmektedir.

Ölçülülük ilkesi, “*ulaşılacak istenen amaçtan yola çıkılarak bu amaca ulaşılacak için seçilen aracın denetlenmesidir*” (AYM, Adalet Mehtap Buluryer Başvurusu, B. No: 2013/5447, KT: 16.10.2014, RG: 10.01.2015/29232, §106). İdari yaptırımlar açısından ölçülülük ilkesi ise bir hakkı veya özgürlüğü sınırlandırmada başvuru aracının, ulaşılacak istenen hukuka uygun amaca erişmek için elverişli, gerekli ve orantılı olmasını ifade eder (Sağlam, 1982: 110-128; Özbudun, 1995: 81-82; Oğurlu, 2002: 21; Karabulut, 2008: 155; Erdem, 2013: 985; Metin, 2017: 6; Gözler, 2019: 588-590; Çervatoğlu, 2020: 74). Diğer bir ifadeyle öngörülebilirlik ilkesi elverişlilik, gereklilik ve orantılılık olmak üzere üç alt ilkeden oluşmaktadır. Elverişlilik, öngörülen tedbirin ulaşılacak istenen amaç için elverişli olmasını; gereklilik, öngörülen tedbirin ulaşılacak istenen amaç açısından zorunlu olmasını; orantılılık ise ulaşılacak istenen amaç ile öngörülen tedbir arasında bulunması gereken makul bir orantıyı gerektirir (D5D, E. 2016/16174 K. 2017/20430 T. 28.9.2017, Lexpera). Dolayısıyla bir idari yaptırımın hukuka uygun olup olmadığının tespit edilebilmesi için elverişlilik, gereklilik ve orantılılık denetimi yapılmalıdır. Keza Genel İdari Usul Kanunu tasarisının 41. maddesinde; idari yaptırım kararı verilirken ve idari para cezalarında alt ve

üst sınırlar arasında miktar belirlenirken yaptırım uygulanacak fiilin işleniş şekli, fiilin gerçekleştirilmesinde kullanılan araç, konunun önem ve değeri, fiilin işlendiği yer ve zaman, zararın ve tehlikenin ağırlığı gibi çeşitli faktörlerin dikkate alınacağı düzenlenmiştir. Her ne kadar bu tasarı kanunlaşmamış olsa da ölçülülük ilkesini somutlaştırarak ilgilere, idarelere ve yargı organlarına yol göstermesi açısından önemini korumaya devam etmektedir.

Bir idari yaptırımın ölçülü olup olmadığının denetiminde işlemin gerekçesi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Zira gerekçe, idari işlemin sebep unsuru ile yakından ilgilidir. Sebep unsuru, idari işlemin tesis edilmesine yol açan hukuka uygun maddi veya hukuki durumlar olarak tanımlanırken (Karahanoğulları, 2015: 462; Ulusoy, 2023: 427), idari işlemin gerekçesi ise idari işlemin sebebinin veya sebeplerinin işlem metninde gösterilmesi olarak tanımlanmıştır (Akıllıoğlu, 1982: 7; Seçkin ve Üstün, 2015: 524-525). Türk idare hukukunda, özel kanunlardaki hükümler saklı kalmak kaydıyla, idari işlemlerin gerekçeli olmasını öngören genel bir düzenleme bulunmamaktadır.

İdari yaptırımlar açısından gerekçenin önemi, özellikle kanunda öngörülen alt ve üst sınırlar arasında idari yaptırımın ağırlığı tespit edilirken karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada idari işlemin gerekçesi, ölçülülük ilkesi ve idarenin takdir yetkisi ile yakından ilgilidir. İdare, takdir yetkisine dayanarak tesis ettiği bir idari işlemde gerekçe göstermek suretiyle kendisine verilen yetkiyi eşitlik ve ölçülülük ilkeleri başta olmak üzere hukukun temel ilkelerine uygun bir şekilde kullanarak idari işlem tesis ettiği hususunda ilgilileri ve yargı organlarını ikna etmeye çalışır. Zira idarenin takdir yetkisini keyfi bir şekilde kullanıp kullanmadığı eşitlik ve ölçülülük ilkeleri açısından yapılacak bir test sonucunda tespit edilecektir (Kaya, 2014: 136-149; Sever, 2022: 230-231). Her ne kadar idari işlemlerin gerekçeli olması konusunda genel bir kanuni zorunluluk bulunmasa da temel hak ve özgürlükleri yakından ilgilendiren idari yaptırımlarda idarenin gerekçe gösterme yükümlülüğü olduğu Danıştay tarafından kabul edilmektedir. Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'na göre; *“idari yaptırım niteliğindeki işlemlerde, temel hak ve özgürlükleri sınırlayan, onlara müdahale niteliği taşıyan işlemlerde ve verilmiş bir hakkı, izni veya yetkiyi geri alan işlemlerde bu işlemlerin idare edilenler yönünden ağır sonuçlar doğuracağı hususu dikkate alındığında, idarenin gerekçe yükümlülüğüne uyması gerekmektedir”* (DİDDK., E. 2007/1800 K. 2011/267 T. 21.04.2011, Lexpera). Keza takdir yetkisinin kullanıldığı kimi durumlarda Danıştay, bu yetkinin gerekçeli bir şekilde kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle, Kızılcık Şerbeti dizisine ilişkin uyuşmazlıkta olduğu gibi alt sınırı ve üst sınırı kanunda belirtilen idari para cezası uygulanırken idarenin neden alt sınırdan veya üst sınırdan ceza tespit ettiğini gerekçelendirmesi gereklidir (Kaya, 2014: 174; Akyılmaz, 1998: 54). Danıştay 6. Daire de *“alt sınırın üzerinde para cezası belirlenmesi durumunda, takdir yetkisinin hangi ölçütler çerçevesinde kullanıldığının, ruhsatsız*

ya da ruhsata aykırı hususların nelerden oluştuğunun ve niteliğinin de belirtilmesi suretiyle idarece açıklanması ve kanunda yazılı alt sınırın üzerindeki miktarda para cezası verilmesinin gerekçelerinin objektif ölçütlere uygun biçimde ortaya konulması zorunludur” ifadeleriyle bu yöndeki görüşünü açıkça belirtmiştir (D6D, E. 2005/1641, K. 2005/5523, T. 16.11.2005, DD, 2006, Y. 36, S. 112, 194-196).

Uyuşmazlığa konu olayda RTÜK tarafından yapılan denetim neticesinde idari para cezası hesaplanırken üst sınır olan %5 oranı uygulanmış ve yine ihlale konu programın yayınının -üst sınır olan- beş kez durdurulmasına karar verilmiştir. Ancak kararda neden üst sınırdan yaptırım uygulandığının gerekçeleri yer almamaktadır. Önceki paragraflarda açıklanan ilkeler ışığında, uyuşmazlık konusu olaya ilişkin RTÜK tarafından idari yaptırım niteliğindeki kararların gerekçeli bir şekilde verilmesi gerekir. Bu tür idari işlemler açısından gerekçe, idari işlemin şekil unsuru kapsamında değerlendirilmelidir (Akyılmaz vd. 2023: 573). Gerekçe gösterilmeksizin üst sınırdan hesaplanan idari yaptırım kararı, şekil unsurunda asli nitelikte bir noksanlık bulunması sebebiyle hukuka aykırı olarak kabul edilmelidir. RTÜK’ün idari işlem tesis etmek için sahip olduğu yetkinin kanuni dayanağını gerekçe olarak göstermesi tek başına yeterli değildir (Kaya, 2014: 170). Dolayısıyla Ankara Bölge İdare Mahkemesi 10. İdari Dava Dairesi tarafından ilgili RTÜK kararının yürütülmesinin dava sonuna kadar durdurulmasına dair verilen karar bu yönü itibariyle isabetlidir. Ankara 23. İdare Mahkemesi de 13.07.2023 tarihinde verdiği kararında; söz konusu RTÜK kararında amaç ile araç arasında makul bir dengenin gözetilmediğini, getirilen sınırlamanın ölçülülük ilkesine aykırılık teşkil ettiğini, mevzuatta öngörülen alt sınırdan uzaklaşarak neden üst sınırdan (1.089.209,00-TL idari para cezası ve beş kez yayın yasağı) yaptırım uygulandığının kabul edilebilir gerekçelerinin ortaya konulmadığını vurgulayarak RTÜK kararını iptal etmiştir (E. 2023/595, K. 2023/1289).

Uyuşmazlığa konu olan RTÜK kararı her ne kadar ölçülülük ilkesi ve gerekçe gösterilmeden üst sınırdan idari yaptırım uygulanması açısından iptal edilmiş olsa da Danıştayın esasa ilişkin değerlendirmeleri dikkat çekmektedir. Zira Danıştay, yayıncılık faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesinin önemini şu cümlelerle ifade etmiştir: “*Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının, lafzından daha geniş, kapsayıcı ve toplumsal barış ve hakkaniyete yönelik bir anlam ifade ettiği dikkate alındığında, yayınlanan programlardaki erkek ifadelerinin ile bu yolda sergilenen tutum ve davranışların, bireylerin karşı cinse yönelik olumsuz tutum ve davranışlarının artmasına ve bunların içselleştirilmesine sebep olabileceği, kadının toplum içindeki saygınlığını azaltabileceği, bu şekilde toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine aykırı bir ortamın yaratılmış olacağı açıktır*”. Esasen Danıştay da somut uyuşmazlıkta ceza verilen sahnenin toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı olduğunu, kadına şiddeti özendirdiğini ve kadını bir köle ve

meta olarak gösterdiğini, kullanılan ifadelerin kadını aşağılayıcı ve onurunu kırıcı nitelikte olduğunu ve bu nedenle dizinin ilgili kısmının 6112 sayılı Kanun'un 8. maddesinin 1.fikrasının (s) bendini ihlal ettiğini kabul etmiştir. Ancak bu ihlal nedeniyle uygulanan idari yaptırımın ölçülülük ilkesine aykırı olmasının ve üst sınırdan ceza verilmesinin gerekçelerinin gösterilmemesinin idari işlemi hukuka aykırı hale getirdiğini ifade etmiştir.

Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Mülga 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'a göre reklam, *“bir ürün veya hizmetin satılmasını, satın alınmasını veya kiralanmasını sağlamaya; bir davayı veya fikri yaymaya veya reklamcının istediği başka etkileri oluşturmaya maruf, ücret karşılığı veya benzeri bir mülahazayla reklamcıya iletim zamanında tahsis edilen kamuya yönelik duyuruları”* ifade etmekteydi. 6112 sayılı Kanun'a göre ise radyo ve televizyon reklamı, *“Taşınmazlar, hak ve yükümlülükler dâhil olmak üzere mal veya hizmetlerin teminini teşvik etmek, bir amaç veya düşünceyi yaymak veya başka etkileri oluşturmak amacıyla ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı gerçek ve tüzel kişi tarafından, bir ücret veya benzeri bir karşılıkla yapılan her türlü duyuru veya öz tanıtım yayını”* ifade etmektedir (m. 3/1-ş). Bununla birlikte 6112 sayılı Kanun'da reklam kavramından daha geniş bir kapsama sahip olan ticari iletişim kavramı da kullanılmaktadır. Ticari iletişim, *“radyo ve televizyon reklamları, program desteklemesi, tele-alışveriş ve ürün yerleştirmeyi de kapsamak üzere, ekonomik bir faaliyette bulunan gerçek veya tüzel kişinin, ürün, hizmet veya imajını, doğrudan veya dolaylı olarak tanıtmak amacıyla tasarlanmış sesli veya sessiz görüntülerin bir ücret veya benzeri bir karşılıkla ya da öz tanıtım amacıyla bir programla birlikte ya da bir program içine yerleştirilerek verilmesini”* ifade eder (m. 3/1-z). Diğer yayınlarda olduğu gibi ticari iletişim kapsamındaki yayınların da Anayasa'da, 6112 sayılı Kanun'da ve ilgili diğer mevzuatta öngörülen usul ve esaslara uygun bir şekilde sunulması gereklidir.

Reklam, ticari reklam ve ticari olmayan reklam olmak üzere iki kategoriye ayrılarak ele alınmaktadır. Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'ne göre ticari reklam, *“ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı olarak, bir mal veya hizmetin satışını ya da kiralanmasını sağlamak, hedef kitleyi oluşturanları bilgilendirmek veya ikna etmek amacıyla reklam verenler tarafından herhangi bir mecrada yazılı, görsel, işitsel ve benzeri yollarla gerçekleştirilen pazarlama iletişimi niteliğindeki duyuruları”* ifade eder (m. 4/1-n). Ticari olmayan reklam ise kamuyu bilgilendirmeyi amaçlayan ancak ticari bir amaç gütmeyen reklamları ifade eder (Altun, 2020: 33; Erol, 2018: 5).

Yayın hizmetlerinde ticari iletişimin sahip olması gereken temel özellikler 6112 sayılı Kanun'un ve Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in 9. maddelerinde düzenlenmiştir. Bu hüküm kapsamında ticari iletişimin toplum üzerindeki etkisi dikkate alınarak toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına alan çeşitli ilkeler kabul edilmiştir. Buna göre yayın hizmetlerinde ticari iletişim; cinsiyet ayrımcılığını içermemeli veya teşvik etmemeli, kadınların istismarına yönelik olmamalı ve tanıtımı yapılan ürün, hizmet veya imajda, kadın bedeni cinsel bir meta olarak kullanılmamalıdır. Yapılan denetimler neticesinde bu ilkelerin ihlal edildiğinin tespiti üzerine, ihlalin niteliğine göre 6112 sayılı Kanun'un 32. maddesinde düzenlenen idari yaptırımlar uygulama alanı bulacaktır.

Ticari hayatın ve tüketimin vazgeçilmez unsurlarından biri olan reklam; yalnızca bir malı, hizmeti, kuruluşu vb. izleyicilere veya dinleyicilere tanıtmak için yapılan bir faaliyet türü değildir (Güzel, 2022: 10). Reklamlar, aynı zamanda kültürel birer metin olarak izleyicilere veya dinleyicilere özdeşleşebileceği kadın ve erkek rol modelleri ve stereotipleri ortaya koyarlar (Kula Demir, 2006: 286, 288). İzleyiciler veya dinleyiciler ise toplum tarafından onaylanmak ve kim olduklarını ortaya koyabilmek adına reklamlarda sunulan çekici kimliklerle özdeşleşmeye yönelebilirler (Er Özden ve Özden, 2020: 3; Dumanlı, 2011: 134; Acar Şentürk vd. 2021: 466). Dolayısıyla reklamlar, kullanılan metin veya görsellerle izleyicilere veya dinleyicilere yalnızca bir ürünü alıp almamak konusunda değil, toplumsal konularda da olumlu veya olumsuz çeşitli mesajlar vermektedir (Alabay, 2023: 235). Günümüzde rekabet nedeniyle izleyiciler ve dinleyiciler pek çok mesaja maruz kalmaktadır. Birçok markanın birbiriyle rekabet etmesi nedeniyle reklamlarda yalnızca tanıtılan ürün veya hizmetlerin özellikleri ortaya konulmamaktadır. Bunun yanı sıra reklamcılar, insanların arzu ve zaaflarına hitap ederek akılda kalan en çarpıcı mesajı üretmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla kadının ikinci rolü, reklamlar hazırlanırken bilinçli olarak veya farkında olmaksızın yeniden yaratılabilir veya pekiştirilebilir (Yalazan ve Özsoy, 2021: 148; Kula Demir, 2006: 302). Bu durum reklamların hazırlanması aşamasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesini gerektirmektedir. Ancak pek çok reklamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren ve kadının yerini özel alan ile sınırlayan sahnelere rastlamak mümkündür. Özellikle bebek bezi, bebek maması, temizlik ürünleri, mutfak gereçleri gibi ürünlerin reklamlarında kadınların öne çıktığı görülmektedir. Örneğin; otuz yedi bebek bezi reklamı üzerine yapılan bir araştırmada, reklam metinlerinin yarısından fazlasında toplumsal cinsiyet eşitsizliği içeren ifadelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen reklamların büyük bir kısmında çocuğun bakımından esas sorumlu kişinin kadın olduğu ve kadınların daha çok duygu merkezli sıfatlarla tanımlandığı dikkat çekmektedir (Alabay, 2023: 251).

RTÜK, diğer yayın hizmetlerinde olduğu gibi, reklamların toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olup olmadığını denetlemeye yetkili düzenleyici ve denetleyici kurumdur. Reklamlarda cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği içeren sahnelerin denetiminde RTÜK'ün yaklaşımının ortaya konulabilmesi amacıyla, cinsel sohbet hattının ve erkekler için üretilen bir şampuanın reklamlarına dair emsal kararların incelenmesi yerinde olacaktır.

RTÜK'ün 17.12.2013 tarihli ve 2013/68 nolu toplantısında aldığı 78 nolu karara ve 11.12.2013 tarihli ve 2013/67 nolu toplantısında aldığı 61 nolu karara konu olan reklam görsellerinde; barda, sahilde ve diskoda birtakım cinsel hareketlerde bulunan ve telefonla konuşan kadınlar bulunmaktadır. Bu kadınlar genellikle kadın vücudunu ön plana çıkaran kıyafetler giymektedir. Aynı zamanda reklamda *“%100 canlı sohbet, ara telefonun ucunda ben varım”*, *“Hayatının aşkı telefonun ucunda seni bekliyor, hemen ara en romantik anları yaşa”*, *“Arkadaşlık mı dertleşmek mi yoksa yeni aşklar mı? Seni bekliyorum...”* gibi anonslar yapılmaktadır. Reklam görselleri, anonslar ve canlı sohbet hattının isminin *“Seç Konuş”* olması birlikte değerlendirildiğinde, erkek izleyici kitlesinin hedef alındığı, kadın bedeninin cinsel bir meta olarak yansıtıldığı ve izleyicilerin dilediği kadını seçerek onunla sohbet edebilmesinin kadın bedenini ve kimliğini alınıp satılabilen ticari bir ürün hâline getirdiği izlenimi uyandırmaktadır. RTÜK de söz konusu reklamları, ticari iletişimin kadınların istismarına yönelik olmaması gerektiğine ilişkin 6112 sayılı Kanun'un 9. maddesinin 6. fıkrasının d bendine aykırı bulmuş ve yayıncı kuruluşa idari para cezası yaptırımının uygulanmasına karar vermiştir. Ayrıca RTÜK mezkûr kararlarında, söz konusu reklamların korumalı saatler dışında yayınlanmasının cezaya herhangi bir etkisi bulunmadığını vurgulamıştır. Korumalı saatler, *“çocuk ve gençlerin, yayınları izleme veya dinleme ihtimali olan 24:00-05:00 saat aralığı dışındaki zaman dilimini”* ifade eder (Yönetmelik, m. 4/1-o). Ancak gerek 6112 sayılı Kanun'da gerekse Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te ticari iletişime ilişkin temel ilkelerin uygulanmasında herhangi bir saat aralığı istisna tutulmamıştır.

Ticari reklamların denetlenmesinde RTÜK'ün yanı sıra 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun çerçevesinde ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Reklam Kurulu da çeşitli yetkileri haizdir. 6502 sayılı Kanun'un 63. maddesi uyarınca Reklam Kurulu; ticari reklamlarda göz önünde tutulması gereken temel ilkeleri tespit etmek, haksız ticari uygulamalar karşısında tüketicinin korunması amacıyla düzenlemeler yapmak, bu hususlar doğrultusunda denetimler yaparak gerektiğinde Kanun'da öngörülen idari yaptırımları uygulamakla görevli bir idari kuruldur. İlgililer, Reklam Kurulu tarafından uygulanan yaptırımlara karşı idari ve yargısal yollara başvurma imkanına sahiptir. Bu Kanun kapsamında Reklam Kurulu tarafından verilen idari yaptırım kararlarının iptali için açılacak davalarda ise 6502 sayılı Kanun'un 78. maddesinin 2.

fıkrasına göre idari yargı görevlidir. Söz konusu uyuşmazlıkları çözmek hususunda yetkili ve görevli mahkeme ise 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemelerin ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun'un 5. maddesi ve 2577 sayılı Kanun'un 32. maddesi uyarınca, Reklam Kurulunun merkezi Ankara'da olduğu için Ankara idare mahkemeleridir.

Reklam Kurulunun ticari reklamlarda cinsiyet ayrımcılığına vurgu yaptığı çeşitli kararlarına rastlamak mümkündür. Özellikle erkeklerin kullanımı için üretilen bir şampuan reklamında kullanılan ifadeler hakkında Reklam Kurulu ve bu kararın yargısal denetimi sürecinde Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu tarafından verilen kararlar emsal teşkil etmektedir. Uyuşmazlığa konu şampuan reklamının ilk versiyonunda Adolf Hitler'in görüntüleri kullanılmış ve bir erkeğe ait dış ses ile *"Kadın elbisesi giymiyorsan kadın şampuanı da kullanma. Artık %100 erkek şampuanı ... var. Erkeksen ... kullanırsın."* ifadelerine yer verilmiştir. Mezkûr reklam, ulusal ve uluslararası alanda ciddi tepkilerle karşılaşmış ve The Mirror, Huffington Post, New York Daily News, CBS News gibi pek çok gazetede eleştirilmiştir. Keza merkezi New York'ta bulunan bir Yahudi organizasyonu olan İftira ve Karalama ile Mücadele Derneği (The Anti-Defamation League) (ADL) başkanı Abraham H. Foxman tarafından yapılan açıklamada, söz konusu şampuan reklamının iğrenç ve içler acısı bir pazarlama taktiği olduğu ve Holokost'un dehşetinin önemsizleştirilmesine ve duyarsızlaştırılmasına katkıda bulunduğu vurgulanmıştır (ADL, 2012). Ulusal ve uluslararası alanda yankı uyandıran şampuan reklamının ikinci versiyonunda ise kadın elbisesi giymiş üç erkek dans etmekte ve bir erkeğe ait dış ses ile reklamın ilk versiyonunda kullanılan ifadelerle aynı şekilde yer verilmektedir.

Uzun bir süre ülke gündemini meşgul eden söz konusu şampuan reklamlarından kaynaklanan uyuşmazlıklar Reklam Kurulu, RTÜK ve Danıştay kararlarına konu olmuştur. Reklam Kurulu, 200 nolu ve 08.05.2012 tarihli toplantıda 2012/513 nolu dosyadan verdiği kararında, inceleme konusu olan reklamların cinsiyet ayrımını körükleyici bir özellik taşıdığını vurgulamış ve reklam veren anonim şirketine idari para cezası vererek anılan reklamların durdurulmasına karar vermiştir. Ancak Reklam Kurulu tarafından reklamların durdurulmasına karar verilmesine kadar geçen sürede, uyuşmazlığa konu olan reklamlar televizyon kanallarında yayınlanmıştır. RTÜK tarafından yapılan denetimler neticesinde, söz konusu şampuan reklamlarının kadın-erkek eşitliği açısından ayrımcı ve Hitler figürünün kullanılması suretiyle ırkçı bir yaklaşıma sahip olduğuna kanaat getirilerek anılan reklamı yayınladığı tespit edilen yayıncı kuruluşlara uyarı yaptırımı uygulanmıştır. RTÜK'ün yaptırım kararları aleyhine ilgili yayıncı kuruluşlar tarafından iptal davaları açılmıştır. Açılan davalar kapsamında Danıştay 13. Dairesi tarafından verilen T. 4.5.2018 E. 2014/5027 K. 2018/1625 sayılı, T. 19.12.2017 E.

2016/1467 K. 2017/4045 sayılı ve T. 17.12.2020 E. 2019/3085 K. 2020/3715 sayılı kararlarda, uyuşmazlığa konu reklamlarda ırk ayrımcılığını yansıtan herhangi bir söz, yazı veya temanın bulunmadığı, kadın elbisesi giymiş erkeklere yer verilmesinin ise mizahi anlayışla ürünün akılda kalmasını hedeflediğinden cinsiyet ayrımcılığına yol açacak nitelikte olmadığı ifade edilerek dava konusu RTÜK kararlarının iptaline oybirliği ile karar verilmiştir. Öte yandan Danıştay 13. Dairesinin T. 2.3.2015 E. 2013/1360 K. 2015/778 sayılı kararında da aynı yönde karar verilmekle birlikte, kararın karşı oyunda anılan reklamlarda kadın-erkek ayrımcılığına yol açabilecek türden bir ihlalin gerçekleşmediği ancak Hitler'in kullanıldığı reklamda 6112 sayılı Kanun'un 9. maddesinin 6. fıkrasının b bendinde öngörülen ihlalin gerçekleştiği yönünde görüş bildirilmiştir.

Önceki paragraflarda aktarılan şampuan reklamlarının ve reklamlara ilişkin hukuki sürecin değerlendirilmesi neticesinde, akılda kalma stratejisi olarak kullanılan Hitler figürünün reklamın içeriğinin eleştirilmesine ve hukuki değerlendirmeye tabi tutulmasına neden olduğu görülmektedir. Reklamların cinsiyet ayrımcılığına yol açıp açmadığı hususu ise derinlemesine bir tartışmaya konu olmamıştır. İlgili idari ve yargısal nitelikteki kararlarda da bu husus yeteri kadar incelenmeksizin kadın elbisesi giymiş erkeklere yer verildiği gerekçesiyle reklamların cinsiyet ayrımını körükleyici bir özellik taşıdığı kabul edilmiştir. Halbuki ünlü Türk halk tiyatro oyunlarından biri olan ortaoyununda zenneler kadın giysileri giyerek kadın rollerinde oynayan erkeklerden oluşmaktadır. Keza ülkemizde yıllarca televizyon programlarından aşına olduğumuz Seyfi Dursuoğlu tarafından hayat verilen Huysuz Virjin karakteri de önemli bir drag queen örneğidir. Kanımızca cinsiyet ayrımcılığı açısından söz konusu reklamlardaki esas problem, geçmişte Holokost olarak anılan yaklaşık altı milyon Yahudinin öldürüldüğü bir soykırımı gerçekleştiren Nazi Almanyası lideri Adolf Hitler'in kadın elbisesi giymeyi ve kadın şampuanı kullanmayı değersiz ve kaçınılması gereken bir davranış olarak lanse etmesidir. Önceki paragraflarda incelenen kararlarda bu uygulamanın mizahi bir amaçla ürünün pazarlanmasına yönelik olduğu kabul edilmişse de dünya nüfusunun büyük bir kesimi ve soykırımında hayatını kaybeden altı milyon kişi için Hitler mizahi bir figür olmayıp adeta ayrımcılıkla özdeşleşmiş bir siyasi liderdir. Nazi Almanyası'nda Yahudilerden sonra vahşice bir eziyet ve katliamla karşı karşıya kalan bir diğer grubunun homoseksüeller olduğu göz önünde tutulduğunda, anılan şampuan reklamlarında cinsiyet ayrımcılığına yol açan erkeklerin elbise giymesinden ziyade Adolf Hitler'in seslendirilmesinde kullanılan ifadelerdir.

Çizgi Filmlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Medya, toplumun diğer kesimlerinde olduğu gibi, çocukların hayatında da oldukça önemli bir yere sahiptir. Öyle ki her yaş grubuna hitap edebilen ve günün her saatinde kolaylıkla

ulaşılabilen yayınların küçük yaş grubundaki çocuklara adeta dadılık ettiği ifade edilmektedir (Şenol vd. 2016: 66). Bu yayınlar içinde en büyük yer tutanı ise çizgi filmlerdir. Çizgi film, “*çizim, nesne ya da bilgisayar grafikleri aracılığıyla üretilen, genellikle çocuk ve genç izleyici grubuna yönelik, dizi ya da tek bölüm hâlinde hazırlanan televizyon ve sinema yapımı*” nı ifade eder (TRT: 85). Hedef kitlesi çocuklar olan içeriklerden oluşan çizgi filmleri hazırlayan kişiler de içinde buldukları toplumun birer üyeleridir. Bu nedenle çizgi filmin tasarlanmasında ve senaryosunun yazılmasında, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını çocuklara aktaran içeriklere yer verilebilir (Semiz Türkoğlu ve Türkoğlu, 2022: 61). Gerçekten gerek yerli gerekse yabancı yapım çizgi filmlerde toplumdaki kadın ve erkek stereotiplerine ilişkin pek çok mesaj izleyicilere -özellikle de çocuklara- ulaştırılmaktadır. Doktrinde de çizgi filmlerdeki toplumsal cinsiyet algısına ilişkin hatırı sayılır miktarda çalışma yapıldığı görülmektedir. Örneğin; Pepee isimli çizgi film üzerine yapılan bir çalışmada, çizgi filmin “*Evcilik mi? Golcülük mü?*” bölümü incelenmiş ve bölümdeki bazı sahneler izleyiciye Pepee’nin evinde yoğun bir ataerkil aile düzeninin yaşandığı ve çocukların da bu düzeni benimsediklerine dair mesaj verdiği şeklinde değerlendirilmiştir (Kalaycı, 2015: 253). Gerçekten söz konusu bölümde, bisikletten düşen Pepee ve Şila başka bir oyun oynamaya karar verirler. Şila evcilik, Pepee ise golcülük oynamak ister. Şila golcülük erkek oyunu olduğu için, Pepee ise evcilik kız oyunu olduğu için oynamak istemez. Küçük bir küslük sonrasında başlayan yeni sahnede ise Pepee ve Şila evcilik oynuyordur. Şila köpeği koyduğu beşiği sallayarak ninni söylemekte, Pepee ise oturmaktadır. Daha sonra Pepee yanına gelen Şila’ya sesini kalınlaştırarak “*Hanım. Bana şuradan bir süt ver bakalım.*” der. Bunun üzerine Şila, mutluluk içinde Pepee’nin fincanına süt doldurur ve “*Buyur Bey*” diyerek fincanı Pepee’ye verir. Bu esnada Pepee, “*Niye ağlıyor bu çocuk?*” diye sorar. Şila da “*Acıkmış olmalı*” diyerek beşiğin yanına gider ve beşikteki köpeği biberonla besler. Sonraki sahnede ise Pepee ve Şila futbol oynamaktadırlar ve Şila kaleci olmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla Şila, Pepee’nin attığı hiçbir topu kurtaramaz. Böylece çizgi film biter, dış ses bu şekilde hem Pepee’nin hem de Şila’nın istediğinin gerçekleştiğini ve bunun çok zekice bir çözüm olduğunu söyler.

Anılan çizgi film bölümü, insanların erken yaşta özel alan-kamusal alan ayrımı ile karşı karşıya kaldıklarını yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Zira inceleme konusu olan bölümde Şila evcilik, Pepee ise futbol oynamak istemektedir. Şila evcilik oynarken Pepee’ye hizmet etmekte, çocuğun bakımı ve beslenmesiyle ilgilenmektedir. Pepee ise Şila’ya yardım etmek bir yana, emredici bir üslup takınarak Şila’dan çeşitli hizmetler beklemektedir. Bu yönüyle söz konusu çizgi filme ait bölümün, kadını özel alan ile ilişkilendirerek evin ve çocuğun bakımının kadının sorumluluğunda olduğunu yansıttığı söylenebilir. Öte yandan Şila bu işleri yerine getirirken Pepee daha ciddi bir ifade takınarak radyo dinlemektedir. Bu sahnede bisikleti de Pepee’nin yanında

durmakta ve ailenin kamuya açılan ilişkilerini Pepee'nin yürüttüğü izlenimi oluşturmaktadır. Dolayısıyla söz konusu çizgi film bölümünün, kamusal alan-özel alan ayrımını erken yaşta çocuklara yansıtarak evin ve çocuğun bakımı ile evin erkeğine hizmet edilmesi işlerinin kadının görev alanında olduğu mesajlarını vermesi açısından toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olmadığı düşünülmektedir.

İlk bakışta renkli ve eğlenceli birer program olarak görülen çizgi filmler; çocukların gerçeklik algılarının şekillenmesinde, sosyalleşmelerinde ve toplumsal hayatı öğrenmelerinde, çocuklara kadın-erkek stereotiplerine, iyi ve kötüye, arkadaşlık ilişkilerine, kısaca hayata dair mesajların iletilmesinde önemli bir vasıta (Semiz Türkoğlu ve Türkoğlu, 2022: 49, 54; Şenol vd. 2016: 66). Hatta bazı çizgi film karakterleri popüler kültür ikonu haline gelmekte ve çocuklar kendilerini bu çizgi film karakterleriyle özdeşleştirmektedir. Günümüzde çizgi film karakterlerinin oyuncakları ve bu karakterlerin resimlerinin basılı olduğu çanta, kıyafet gibi ürünler kolayca satın alınabilmektedir. Bu durumun çocuğun kendini özdeşleştirdiği çizgi film karakterini model alma davranışını pekiştirdiği doktrinde ifade edilmektedir (Kalaycı, 2015: 246). Dolayısıyla çocukların düşüncelerini ve toplumsal kalıpları etkileyebilen çizgi filmlerin hazırlanmasında daha dikkatli ve bilinçli bir şekilde hareket edilmeli ve akademisyenlerle iş birliği yapılmalı; çizgi filmlerde kamusal ve özel alanlarda kadın ve erkek karakterler eşit oranda temsil edilmeli, iş bölümü cinsiyetlere göre yapılmamalı ve ev içindeki işler cinsiyet fark etmeksizin her bireyin yapabileceği işler olarak gösterilmelidir (Kalaycı, 2015: 263; Deniz, 2021: 6968). Bununla birlikte Sindirella, Pamuk Prenses gibi çizgi filmlerde, kadının ev işleriyle meşgul olması ve kadının yerinin ev olması gerektiği mesajlarının verildiği görülmektedir. Kendisine dayatılan sınırların dışına çıkmak isteyen kadın karakterler ise adeta kötü bir davranışta bulunmuş gibi cezalandırılmaktadır. Bu karakterler her ne kadar şiddet ve hakaret görseller de kendi bağımsızlıklarını gösterememekte ve başkalarına bağımlı şekilde yaşamayı dışarıda bağımsız bir şekilde yaşamaya tercih etmektedirler (Şenol vd. 2016, 81-85).

Çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliği hususunda RTÜK'ün yaklaşımına ilişkin önemli kararlardan biri, "*Adventure Time*" çizgi filminin "*Krala Bağlılık*" isimli bölümüne dair verilen karardır. Bahsedilen bölüm, bir kafese hapsedilmiş prensesin Buz Kralı uyurken Finn ve Jake karakterleri tarafından kurtarılması sahnesiyle başlar. Sahnede prenses hem kafesin içinde hem de kafesten çıktıktan sonra "*Finn, Jake, kurtarın beni*" ifadesinden başka bir cümle kurmaz. Daha sonra Buz Kralı uyanır ve "*Sevgilim iyi misin?*" diye sorar. Kafesin yanına gittiğinde içinin boş olduğunu görür ve "*Ne olduğunu anladım. Beni terk etmiş. Sen üzülürsün küçük hanım. Buz Kralı'nın keyfi yerinde.*" der. Bu ifadelerden Buz Kralı'nın kafeste zorla tuttuğu prensesi sevgilisi

olarak gördüğü anlaşılır. Devamında “*Acaba neden gitti? Küçük hapisanesine o kadar çok güzel şey koydum ki.*” der ve sözde “*ayrılığı*” unutulmak için sakallarını keserek spor yapmaya başlar.

Buz Kralı, parkta spor yaparken bir başka prensesle tanışır. Prensese krala selam verir. Kral, prensesin kendisine yakın davranmasına anlam veremez ve birinin bunun için prensese para verip vermediğini sorar. Sohbet etmeye devam ederken kral kendisinin Buz Kralı olduğunu söyler. Bunu Tuz Kralı olarak anlayan prensesin krala bakarken gözleri ışıldar. Onları uzaktan izleyen ve çizgi filmin ilerleyen dakikalarında kadın olduğu anlaşılan bir karakter, bir başka karakteri arayarak prensesin parkta yeni gelen Tuz Kralı ile konuştuğunu ve kralın bekar olduğunu söyler. Bu karakter de kadın olduğu anlaşılan pek çok başka karakteri arayarak kasabaya yeni bir kral geldiği haberini verir. Çizgi filmin bundan sonraki kısmında kadın karakterler kral ile birlikte olabilmek için birbirleriyle yarışarak mücadele verirler. Pek çok kadın karakter, bekleme salonu olarak adlandırılan bir kafesin içinde kral ile görüşmeyi beklemektedirler. Sahnede en dikkat çekici hususlardan biri, çizgi filmin başlangıcında Finn ve Jake’in kafesten kurtardıkları prensesin de bu kafesin içinde olması ve krala “*Ben operayı çok severim ama sen sevmiyorsan boşver.*” demesidir. Kafesteki kadınlar krala iltifat eder. Kral şövalyelerine dönerek çirkin ve güzel kadınların bir arada olduğunu, kadınlardan oluşan katalog yapmalarını, ancak kendisi gelin seçtikten sonra canavar dövmeye gidebileceklerini söyler ve kadınlar sırayla mülakat alınır. Sonraki sahnede kral, kadın karakter olduğu anlaşılan bir prensesin sırtında ayakta durmakta ve kollarıyla diğer iki prensesten destek alarak hareket etmektedir. Şövalyelerinin içeri gelmesi üzerine onlarla özel görüşmesi gerektiğini söyleyerek prenseslere “*doğru kafesinize*” der. Prenseler itiraz etmez ve neşeli bir ses tonuyla Tuz Kralı’na hoşça kal diyerek ayrılırlar. Tuz Kralı Finn ile konuşurken bulut şeklinde bir başka kadın karakter içeriye girer. Kral bu karakterin çok gürültücü ve yumrulu olduğunu, kendisinin düzgün prensesleri beğendiğini ve Finn’in bunu göndermesi gerektiğini ifade eder. Bunun üzerine karakter, kendisinin de düzgün olabileceğini, hatta Kral’ın istediği her şey olabileceğini ve değişebileceğini söyler. Kendini yumruklayarak daire şekline getirir. Ancak kral bu şekilde de karakteri beğenmez.

Çizgi filmin ilerleyen sahnelerinde Tuz Kralı’nın aslında Buz Kralı olduğu anlaşılır. Finn ve Jake yalan söyleyen Buz Kralı’na hesap sormaya giderken kadın karakterler yollarını keserek - birkaç dakika önce kendilerini aşağılayan- Tuz Kralı’nı dövemeyeceklerini söylerler. Bunun üzerine Jake ve Finn, prenseslerin gerçekten kralla evlenmek istediğini fark ederler ve onlarla mücadele ederek krala ulaşırlar. Çizgi filmin sonunda kralın aslında Buz Kralı olduğunu öğrenen kadınlar onu döverler. Kral ise tekrar tıraş olabileceğini ve kadınlar şişmanlayınca yine sakal bırakabileceğini söyler.

RTÜK kararına konu olan ve önceki paragraflara aktarılan “*Krala Bağlılık*” bölümü, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından pek çok önemli sahne ve diyalog ihtiva etmektedir. Kralın kafeste tuttuğu prensesi sevgilisi olarak görmesi, parkta kendisine yaklaşan diğer prensesin bunun için para aldığından şüphelenmesi, kadın karakterlerin kasabadaki bekar kralla evlenmek için birbirleriyle yarışmaları, kralla görüşebilmek için “*bekleme odası*” olarak adlandırılan bir kafese kendi rızalarıyla girmeleri, bölümün başında kurtarılan prensesin de bu kafeste ve halinden hiç de şikayetçi olmayan bir şekilde bulunması, kadınların güzel ve çirkin olarak kataloglanması, buluta benzeyen kadın karakterin krala kendini beğendirmek adına kendini yumruklayarak değişmeye çalışması, kralın bir kadın karakterin sırtına basarak ayakta durması, çizgi film boyunca kralın kendisine bir gelin seçeceğini vurgulaması, kralın kadınlardan bir ordu kurmak istemesi, kadın karakterlerin birleşerek kendilerini meta olarak gören ve aşağılayan kralı Jake ve Finn’e karşı korumaları gibi sahneler toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirmesi açısından problemlidir.

“*Krala Bağlılık*” bölümü, RTÜK’ün 2015/45 nolu ve 21.10.2015 tarihli toplantısında 44 nolu kararıyla değerlendirilmiştir. RTÜK; çizgi filmde erkek karakterin kadın karakterlere onları aşağılayıcı ve onların onurlarını kırıcı şekilde kötü davrandığını, kralın kadınlardan oluşan bir katalog hazırlatarak kadınları nesneleştirip metalaştırdığını, kadınların bir erkeğe sadece kral ve bekar olduğu için kendilerini aşağılattığını ve bunun normal bir durum olduğu izleniminin çizgi filmde verildiğini, bölümün sonunda kadınların kralı kendilerine kötü muamelede buldukları için değil onun Tuz Kralı olmadığını anladıkları için tepki gösterdiğini tespit etmiştir. RTÜK; çizgi filmin sonunda kadınların kendilerine yapılan hakaret ve kötü muameleye değil kralın kendilerine yalan söylemesine tepki göstermelerinin, çocuklara bu tür hareketlerin normalleştirilerek kabul edilebilir olduğu mesajını iletmediğini, bu mesajlara maruz kalan çocukların düşünce ve davranış kalıplarının etkilenecek belirtilen olay ve yorumlara karşı duyarsızlaştıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla RTÜK; karara konu olan çizgi film bölümünde kadınların nesneleştirilerek meta hâline getirildiği, kadın karakterlerin aşağılanarak onur kırıcı muamelelere maruz kaldığı ve bu şekildeki kadın sunumunun hâkim ataerkil yapıyı desteklediği gerekçeleriyle söz konusu yayını toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı görerek yayıncı kuruluşa 6112 sayılı Kanun’un m. 8/1-s hükmü uyarınca idari para cezası yaptırımını uygulamıştır. Kararın karşı oylarında ise söz konusu yayının gerçek kişilerin rol aldığı bir drama değil, yaratık olarak adlandırılabilir çizgi karakterlerin olduğu ve bu nedenle küçük yaşta izleyiciler tarafından örnek alınma riski olmadığı, hatta çizgi filmin mizah amaçlı bir kurgu yapım olması ve insan hikayelerinin çok uzağında bulunması nedeniyle küçük yaşta izleyiciler üzerindeki etkisinin yok denecek kadar az olacağı, bu özellikleri taşıyan bir çizgi filmin “*ayrımcılık/istismar içerdiği*” yönünde verilen kararın abartılı olduğu ifade edilmiştir.

Uyuşmazlığa konu olan çizgi film bölümü incelendiğinde, bölüm boyunca toplumsal cinsiyet stereotiplerine dair mesajların izleyiciye aktarıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu bölümde prenseslerin, kadın karakterlerin, kendi hayat tarzlarından fedakarlık ederek kralın dikkatini çekmeye çalıştıkları, krala beğendirmek adına dış görünüşlerinde değişiklik yapmaya gönüllü oldukları, kendi rızaları ile bekleme salonu olarak adlandırılan kafese girerek kralla görüşmeyi bekledikleri, kralla evlenebilmek adına birbirleriyle yarıştıkları, kralın kendilerini aşağılamasına ses çıkarmadıkları ve hatta kral tarafından sevgili olarak seçilmemelerinden kendilerini suçladıkları, bölümün sonunda ise tepki gösterdikleri esas hususun uğradıkları kötü muamele olmayıp kralın yalan söylemesi olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca bölüm süresince kadın karakterler, erkek karakterlere kıyasla daha pasif, korunmaya ve kurtarılmaya ihtiyaç duyan ve evliliğe odaklı kişiler olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla söz konusu çizgi film bölümünün toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumlu olmadığı, cinsiyet ayrımcılığını ve kadının metalaştırmasını normalleştirdiği söylenebilir. Bu yönüyle RTÜK'ün değerlendirmelerinin ve yayıncı kuruluşa uygulanan idari yaptırımın yerinde olduğu düşünülmektedir.

Sonuç

Cinsiyet, erkek ve dişiye birbirinden ayıran biyolojik özellikleri, toplumsal cinsiyet ise erkek ve dişi olmaya kültür tarafından yüklenen özellikler bütünüdür ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet, cinsiyet kavramının aksine, biyolojik değil, kültürel bir kavramdır. Kültürden kültüre değişmekle birlikte genel olarak kadınların zayıf, duygusal, edilgen, şefkatli, fedakâr vb. olması, erkeğin ise cesur, girişken, güçlü, zeki, aktif vb. olması beklenir.

Günümüzde medya; toplumsal cinsiyet rollerinin oluşturulmasında, aktarılmasında ve pekiştirilmesinde öne çıkan bir araçtır. Her ne kadar telefon, tablet, bilgisayar gibi araçların kullanımı genişlese de televizyon kitle iletişim araçları arasında önemini korumaya devam etmektedir. Televizyon aracılığıyla yapılan yayımlar, 6112 sayılı Kanun'da ve ilgili diğer mevzuatta öngörülen temel ilkelere uygun olarak sunulmalıdır. Bu çerçevede yayın hizmetlerinin cinsiyet farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemeyeceği; toplumsal cinsiyet eşitliğine ters düşen, kadınlara yönelik baskıları teşvik eden, kanıksatan ve kadını istismar eden programlar içermeyeceği; cinsel duyguları sömürmeye yönelik, bireyleri cinsel meta olarak gösteren, insan bedenini cinsel tahrik unsuruna indirgeyen, toplumsal yaşam alanı içinde sergilenemeyecek mahrem söz ve davranışlar içermeyeceği vb. mevzuatta hüküm altına alınmıştır. Aksi takdirde RTÜK tarafından yapılacak denetimlerde, temel yayın ilkelerine aykırı bir şekilde faaliyet gösterdiği tespit edilen yayıncı kuruluşa 6112 sayılı Kanun'da öngörülen idari yaptırımlar uygulanacaktır.

Çalışmada incelenen kararlara, RTÜK'ün resmi internet sitesi olan rtuk.gov.tr'den erişilmiştir. Akademik çalışmalara yardımcı olması açısından RTÜK'ün internet sitesi daha pratik hale getirilmelidir. Ayrıca kararların kataloglanarak her yayın ilkesine ilişkin ayrı bir karar bülteninin hazırlanması ve istatistiklerin tutulması yayıncılara, uygulayıcılara ve akademisyenlere yol gösterici olacaktır. Bu kapsamda RTÜK'ün, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair verilen kararları sistematik şekilde bir araya getirerek yayın kuruluşlarına kılavuzluk etmesi faydalı olacaktır. Tabii ki bu çalışmalar alanında uzman kişilerin katılımı olmaksızın hep eksik kalacaktır. Dolayısıyla RTÜK'ün üniversiteler ile iş birliği yaparak bilimsel toplantılar düzenlemesi gerekir. Keza sivil toplum örgütleriyle iş birliği içerisinde, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada medyanın rolüne ilişkin bireylerde farkındalık kazandırmak için çeşitli projeler hayata geçirilmelidir.

Düzenleyici ve denetleyici kuruluşlardan biri olan RTÜK tarafından verilen yaptırım kararları idari niteliktedir. RTÜK kararlar aleyhine, 6112 sayılı Kanun'da öngörüldüğü üzere, kararın tebliğinden itibaren on beş gün içinde Ankara idare mahkemesinde iptal davası açılması mümkündür. Dolayısıyla RTÜK tarafından verilen kararların ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından yayın hizmetlerinin denetiminde idari yargı organları da oldukça önemli bir role sahiptir. Bu durum, idari yargı kolunda görev yapan hâkim ve savcılarının da toplumsal cinsiyet eşitliği açısından farkındalığa sahip olmasını gerektirmektedir.

Yayın hizmetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve cinsiyet ayrımcılığı açısından gerek RTÜK gerekse idari yargı organları tarafından yapılacak denetimlerde, denetimi yapan ve kararı veren heyetteki üyelerin cinsiyete göre dağılımının verilecek kararı ve kararın gerekçelendirilmesini yakından ilgilendirdiği açıktır. Ancak toplam dokuz üyeden oluşan RTÜK'te, bu makalenin yazıldığı 2023 yılı itibariyle yalnızca bir tane kadın üye bulunmaktadır. Benzer şekilde Hâkimler ve Savcılar Kurulunun 2022 faaliyet raporuna göre, 31.12.2022 tarihi itibariyle Türkiye genelinde hâkim ve savcılarının %36.6'sının kadın olduğu ifade edilmiştir (HSK, 2022). Keza Anayasa'da yüksek mahkemeler arasında sayılan ve kadın haklarına dair önemli kararlar veren Anayasa Mahkemesinde, bu makalenin yazıldığı 2023 yılı itibariyle kadın üye bulunmamakta, Mahkemenin bütün üyeleri, başkanı ve başkanvekilleri erkek hakimlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla kadınlar, kendilerini yakından ilgilendiren cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair hukuki uyuşmazlıkların önemli bir kısmında karar vermeye yetkili heyette ya hiç bulunmamakta ya da sembolik sayıda bulunmaktadır. Bu durum, ilgili kurullar ve mahkemeler tarafından verilen kararları salt bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliğine ve hukuka aykırı hâle getirmese de kadın haklarına ilişkin kararların kadın üyelerin veya hâkimlerin de katılımıyla alınması, kadınların kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin hayata geçirilmesi noktasında önemli bir adım olacaktır. Bu

süreçte çalışma hayatında kadınların maruz kaldıkları görünmez engelleri ifade eden cam tavanların farkında olmak ve bu engelleri ortadan kaldırmak adına girişimlerde bulunmak oldukça değerlidir.

Kaynakça

- Acar Şentürk, Z., Tos, O. ve Dıvrak, E. (2021). Reklamlardaki cinsiyet kodları üzerine bir alımlama analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 35, 462-484.
- ADL. (2018, Mart 23). *ADL repulsed by use of hitler in turkish shampoo ad*. <https://www.adl.org/resources/press-release/adl-repulsed-use-hitler-turkish-shampoo-ad>
- HSK. (2023). *2022 yılı faaliyet raporu*. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/2103202309502022-yili-faaliyet-raporu-sonpdf.pdf>, (Erişim 31 Ağustos 2023).
- Akıllıoğlu, T. (1982). Yönetmeliklerde gerekçe ilkesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 15(2), 7-19.
- Akyılmaz, B. (1998). Takdir yetkisinin yargısal denetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(1), 23-57.
- Akyılmaz, B., Sezginer, M. ve Kaya, C. (2023). Türk İdare Hukuku. Seçkin yayıncılık.
- Alabay, E. (2023). Medyada toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Bebek bezi reklamlarının incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 233-258.
- Altun, A. (2020). *Türk borçlar hukukunda reklam yapım sözleşmesi*. Adalet yayınevi.
- Ayaydın, D. (2014). *Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun kamu yayıncılığı ve özel yayıncılık üzerindeki yetkileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Çervatoğlu, S. (2020). *İfade özgürlüğü bağlamında radyo ve televizyonların idari denetimi ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun idari yaptırım yetkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Çevikçelik, M. (2021). İdare hukuku boyutuyla ürün yerleştirme. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 312-331.
- Deniz, A. (2021). Yerli yapım çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(43), 6942-6979.
- Dumanlı, D. (2011). Reklamlarda toplumsal cinsiyet kavramı ve kadın imgesinin kullanımı; bir içerik analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 132-149.

- Er Özden, E. ve Özden, Z. (2020). İkinci dalga feminizmin kozmetik reklamlarının görsel-metinsel tasarımı üzerindeki etkisi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 13(1), 1-23.
- Erdem, J. G. (2013). Ölçülülük ilkesinin idarenin takdir yetkisinin kullanımındaki yeri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 971-1006.
- Erol, A. (2018). *Türk hukukunda örtülü reklam*. On İki Levha Yayıncılık.
- Gözler, K. (2019). *İdare Hukuku*. Cilt II. Ekin Yayınevi.
- Güzel, Y. (2022). *Reklam hukuku*. Seçkin Yayınları.
- İsbir, B. (2007). Kamu hizmeti ilkeleri ışığında özel radyo-televizyon yayıncılığının değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 815-836.
- Kalaycı, N. (2015). Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bir çizgi film çözümlemesi: Pepee. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 243-270.
- Karabulut, M. (2008). *İdari yaptırımların hukuki rejimi*. Turhan Kitabevi.
- Karahanogulları, O. (2015). *İdarenin hukukla kavranması: Yasallık ve idari işlemler (Yargı kararlarına dayalı bir inceleme)*. Turhan Kitabevi.
- Kaya, C. (2014). *İdarenin takdir yetkisi ve yargısal denetimi*. On İki Levha Yayıncılık.
- Kula Demir, N. (2006). Kültürel değişimlerin reklamlarda kadın ve erkek rol-modellerine yansımaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 285-304.
- Metin, Y. (2017). Temel hakların sınırlandırılması ve ölçülülük: Ölçülülük ilkesi evrensel bir anayasal ilke midir?. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-74.
- Oğurlu, Y. (2002). *Karşılaştırmalı idare hukukunda ölçülülük ilkesi*. Seçkin Yayıncılık.
- Özbudun, E. (1995). *Türk anayasa hukuku*. Yetkin Yayıncılık.
- Sağlam, F. (1982). *Temel hakların sınırlanması ve özü*. AÜSBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Seçkin S. ve Üstün, G. (2015). İdari işlemlerde takdir yetkisi ve gerekçe ilkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Mehmet Akif Aydın'a Armağan, 21(2), 509-534.
- Semiz Türkoğlu, H. ve Türkoğlu, S. (2022). Çizgi filmlerde toplumsal cinsiyet rolleri, kalıp yargılar ve karakterlerin kurgu dağılımı üzerine bir analiz: TRT çocuk kanalı örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 49, 48-65.

- Sever, D. (2022). İdare hukukuna feminist pencereden bakmak: Yaklaşım, yöntem ve bazı meseleleri yeniden düşünmek. İçinde G. Uygur ve N. Özdemir (Eds.). *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (3. Baskı). (ss 217-242). Seçkin yayıncılık.
- Şenol, D., Erdem, S., Uzun, Z. ve Erdem, E. (2016). Toplumsal cinsiyetin bir aktarım aracı olarak çizgi filmler: Sindirella ve pamuk prenses örneği. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 62-87.
- Tahtalı, M. B. (2022). Görsel medya yayınlarındaki toplumsal cinsiyet algısının RTÜK ve idari yargı kararlarına yansımaları. İçinde Z. Ö. Üskül Engin, D. Kara ve D. Kuğuoğlu Altınışık (Eds.). *Toplumsal cinsiyet ve hukuk cilt 4*. (ss 135-179). On İki Levha Yayıncılık.
- TRT. *Yayıncılık ve medya sözlüğü*. <https://trtakademi.net/wp-content/uploads/2021/09/Yayincilik-ve-Medya-Sozlugu-SON.pdf>, (Erişim 31 Ağustos 2023).
- Ulusoy, A. D. (2023). *Türk idare hukuku*. Yetkin yayıncılık.
- Üskül Engin, Z. Ö. (2022). Toplumsal cinsiyet ve kadına yönelen şiddet. İçinde Z. Ö. Üskül Engin (Ed.). *Toplumsal cinsiyet ve hukuk cilt 1*. (3. Baskı). (ss 333-349). On İki Levha Yayıncılık
- Yalazan, R. ve Özsoy, S. (2021). Reklamlardaki toplumsal cinsiyet kalıplarının kadınlar üzerindeki etkisi. *Injocmer*, 1(2), 147-173.